

*Ольга Анатоліївна Васянович,
старший викладач кафедри
міжнародного та європейського права
ДВНЗ «Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана»,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВИХ ЗВИЧАЇВ

Проблематика правового розуміння у сучасній юриспруденції є предметом дискусії юристів теоретиків та практиків. Про це свідчить державно-правовий досвід багатьох країн, а також багаточисленні дослідження, що проводилися з даної тематики протягом останніх століть в юридичній науці. Праворозуміння поєднує в собі не лише усвідомлення правової дійсності через призму правових способів та форм пізнання сутності і ролі права, а й подальше формування правової моделі майбутнього, заснованої на поточному розумінні права. Ця проблематика має важливе значення для розвитку юридичної науки, оскільки зачіпає проблеми розвитку суспільства, його найвищої цінності – людини та його базису – права, розвитку правового звичаю, що має відповідати розвитку права, захисту прав і свобод людини.

Вирішення даної проблеми забезпечить тісний взаємозв'язок права та свідомості людини, гармонійне співіснування цих категорій та сприятиме створенню правової основи (базису) суспільства.

«Слово «право» та його іншомовні еквіваленти позначають настільки різні поняття, що ніяке загальне поняття не може охопити їх усіх» зазначив австрійський юрист Г. Кельзен у «Числотному вченні про право» [4, с. 480-481]. Правильне розуміння права важливе не лише як правова цінність, а й як поняття, пов'язане з іншими явищами та категоріями (сутність та зміст права і правового звичаю, зокрема, механізм правового регулювання, система права, правова система та інші).

Положення різних правових шкіл – свідчення того, якою багатогранною та дискусійною є природа права. Поділяючи зміст одних з них та відхиляючи інші, потрібно в кожній школі віднайти ті раціональні ідеї, які дають змогу підійти до розуміння права з позицій інтеграції. Так, одними з важливих положень природної школи права є: джерело права – людська особистість; природні, невід'ємні, невідчужувані права людини є первинними, вихідними та непорушними стосовно будь-яких приписів держави; історичної: право розвивається разом з життям народу, відображаючи його національні особливості і рівень культури; правова спадщина у вигляді норм-звичаїв є історично-правовою цінністю; психологічної: норми права впливають на життя суспільства через правосвідомість його членів; при створенні законів необхідно враховувати соціальну психологію, а при застосуванні – психологічний світ індивіда; соціологічної: право існує у нерозривному зв'язку з суспільними відносинами, які і є об'єктом правового регулювання; без реалізації в правовідносинах законодавчі норми є недієвими; нормативістської і аналітичної: формальна визначеність права є засобом забезпечення його загальнообов'язковості, засобом чіткого окреслення правового статусу особи і громадянина, визначення міри державного примусу у випадках порушення норм права, засобом суттєвого полегшення можливості керуватися правовими вимогами на практиці; державно-владний характер права посилює його регулятивний потенціал.

Визначення та вивчення ознак та рис права має принципове значення для різноманітних правових сімей та національних правових систем при вирішенні проблем праворозуміння. Вітчизняні та зарубіжні науковці аналізують загальні риси та особливості права, правового звичаю на рівні різних правових систем.

Праворозуміння як вихідна фундаментальна категорія правознавства є науковою основою дослідження законності. Таке дослідження має практичне значення. У зв'язку з тим, що практика – критерій істинності теорії, то існує ще й зворотній зв'язок даних категорій: вимоги законності та їх виконання визначають реально існуючий тип праворозуміння [1, с. 454]. У будь-якому суспільстві навіть найдосконаліший закон живе тільки тоді, коли він виконується, впливає на свідомість, поведінку та відносини людей. Законність забезпечує: функціонування суспільства на основі і у відповідності з правовими законами; точне і неухильне дотримання і виконання правових законів усіма суб'єктами права, здійснення державою, її органами та посадовими осо-

бами своїх повноважень виключно в межах правових законів і з метою їх реалізації; здійснення функцій держави виключно правовими засобами — шляхом прийняття правових законів, забезпечення їх неухильної реалізації та належного захисту, повну відповідність усіх підзаконних нормативних актів законам, а усіх законів Основному закону держави — Конституції; забезпечує верховенство права, а тому діяльність усіх його суб'єктів, і держави в тому числі, спирається на правові закони та такі умови життя, за яких окрема особа захищена від свавілля влади, а суспільство в цілому — від насилля і беззаконня; з дотриманням режиму законності у суспільстві встановлюється правопорядок.

Вищенаведене розкриває законність як дієвий механізм, засіб, метод управління суспільством, а у результаті є умовою встановлення правопорядку та правового розуміння. Існуючі джерела права не можуть вважатися правовими, якщо не дотримано вимог законності. Яскравим прикладом беззаконня та неправових джерел можуть слугувати звичаї минулого, які створювалися для задоволення потреб певного суспільного прошарку. Так, у Японії глибоко укоріненою є думка про незаконність нормативно-правової бази та несправедливість суддівської системи. Адже, у минулому всі питання щодо встановлення справедливості у суді вирішувалися на користь представників знаті, а малозабезпечені прошарки суспільства піддавалися жорстоким катуванням і, навіть, страті. Тому суспільство почало використовувати мирову угоду для вирішення спірних питань. Таким чином, шляхом суспільного розуміння правових ситуацій було введено новий звичай — мирову угоду. Вона забезпечувала і забезпечує мирне вирішення спорів між сторонами законним шляхом. Слід додати, що і сьогодні факт звернення до суду у Японії вважається не досить «розумним» через недовіру суддям.

Одним із шляхів вирішення проблеми праворозуміння джерел права є поєднання традиційних політико-правових шкіл (теорія природного права, теорія позитивізму) та історичної юриспруденції і створення єдиної, інтегрованої юриспруденції [3, с. 56-57]. Існує протилежна думка авторів про неможливість поєднання понять, які є несумісними та про повну невдачу тих, хто буде намагатися поєднати різні поняття. Лише деякі, які мають значення для теорії та юридичної практики поняття, можуть бути скомпоновані для утворення загального поняття [2, с. 103]. До числа теорій, що ввібрали у себе ознаки першого та другого підходів можна віднести точку зору про необхідність розробки загального поняття права лише на національному рівні. По суті, такий підхід є більш можливим та реальним у межах однієї держави. Якщо можливо упорядкувати питання праворозуміння на національному рівні, то це можливо зробити і на міжнародному, світовому рівні. Адже у світовій юриспруденції існують більш загальні підходи до визначення права. Наприклад, щодо правового звичаю, то більшість науковців вважає його правилом поведінки, що має загальнообов'язковий характер, застосовується тривалий час у межах певного суспільства або спільноти. Лише потім окремі національні системи, правові системи, правові сім'ї додають до нього ряд інших ознак. Володіючи рядом характерних ознак на вищому (макро) рівні правовий звичай набуває більш конкретних особливостей на середньому та мікрорівнях пізнання правової матерії.

Порівнюючи між собою такі правові системи, як світські та релігійні, не важко помітити, що кожна з них ґрунтується на певних уявленнях про право та джерела права. Світські правові системи незалежно від особливостей та належності до тих чи інших правових сімей, орієнтуються на світські форми права (закон, постанова, указ та інші). У свою чергу, релігійні правові системи орієнтовані на пізнання релігійних джерел права, таких як Біблія, Талмуд, Коран. В таких системах за основу взято релігійне підґрунтя влади, як-то воля Божа. Ідея Божої волі пронизує найвідоміші правові системи, а також системи, що є маловідомими за своєю природою та характером. Важливим аспектом є те, що вона визначала і визначає характер усіх властивих їй форм та джерел права.

Щодо правового звичаю сучасної України, то питання його розуміння зводяться до вузької сфери у зв'язку з невизначенням його основним джерелом права і застосуванням лише за відсутності норми, яка б регулювала подібне питання, та у питаннях прямого посилання у цивільному, спадковому, сімейному, земельному праві. Щодо правових звичаїв міжнародного права, то вони можуть існувати поряд із законом або бути вищими за закон. Державне закріплення звичаю, що ввійшов у побут суспільства створює для нього підставу правового усвідомлення, розуміння на санкціонованому рівні.

Розуміння правового звичаю як і будь-якого джерела права зводиться до кількох критеріїв, одними з яких є: дотримання законності, тобто усвідомлення правильності та необхідності застосування правового звичаю, правова підтримка держави та захист влади від не правового засто-

сування, культурні чинники певного суспільства, нації, народності, постійність застосування певного звичаю на певній території та пряме усвідомлення його правового (позитивного) характеру у свідомості людей, одноманітність застосування.

Список літератури:

1. *Алексеев С. С.* Теория государства и права / С. С. Алексеев, С. И. Архипов, Г. В. Игнатенко и др.; [под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова]. – М.: Юрист, 2000. – 595 с.
2. *Байтин М. И.* О современном нормативном понимании права / М. И. Байтин // Журнал российского права. – 1999. – № 1. – С. 101-115.
3. *Берман Г. Д.* Западная традиция права. Эпоха формирования / Г. Д. Берман. – М.: Норма, 1998. – 624 с.
4. *История политических и правовых учений: [хрестоматия]* / [под ред. О. Э. Лейста]. – М.: Юрид. лит., 1999. – 575 с.

Васянович О. А. Проблеми розуміння правових звичаїв

У статті розглядаються актуальні проблеми розуміння правового звичаю як джерела права, необхідні складові самої категорії «праворозуміння» та шляхи вирішення існуючої проблеми.

Ключові слова: право, законність, правовий звичай.

Васянович О. А. Проблемы понимания правовых обычаев

В статье рассмотрены актуальные проблемы понимания правового обычая как источника права, необходимые составляющие категории «правопонимание», пути решения существующей проблемы.

Ключевые слова: право, законность, правовой обычай.

Vasianovych O. Problems of understanding of legal customs

In the article are considered the actual problems of understanding of legal custom as source the rights necessary components for a category «the legal understanding», ways of the decision of an existing problem.

Keywords: the right, legality, legal custom.